

2.5. Morfonologija

Ova se analiza velikim dijelom oslanja na teoriju koju su postavili Lars Johanson (u članku “Die westghusische Labialharmonie”⁸⁰) i Bernt Brendemoen u svojoj disertaciji (dostupnoj u sažetom obliku, u članku “Labiyal uyumunun gelişmesi üzerine bazı notlar”⁸¹). Na početku dajemo kratak sažetak njihovih zaključaka.

Sufikse s visokim vokalom u staroturkijskom razdoblju tradicionalno se dijeli na tri skupine:

1. sufiksi s nelabijalnim vokalom
2. sufiksi s labijalnim vokalom
3. sufiksi s četverovarijantnom izmjenom vokala.

Budući da nije jasno jesu li vokali iz prve skupine imali stražnju varijantu i jesu li vokali druge skupine doista bili visoki, Johanson za njih koristi simbole {i} odnosno {W}. Jednako tako, budući da su kvaliteta vokala treće skupine kao i način njihove izmjene velikim dijelom nepoznati, Johanson koristi simbol {°}. (Pr.: 1. posvojni sufiks {(s)i}; 2. kauzativni sufiks {tWr}, 3. posvojni sufiks {(°)m}, sufiks pasiva {(°)l}.)

Sufiksi staroanadolijskog turskog dijele se tako u sljedeće skupine:

1. sufikse sa sačuvanim {i}
2. sufikse sa sačuvanim {W}
- 3a. sufikse s labijalnim vokalima i
- 3b. sufikse s nelabijalnim vokalima, koji (i 3a i 3b) potječu od {°}.

Tu se postavlja pitanje kako objasniti da je staroturkijski u trećoj skupini imao četvero-varijantnu izmjenu vokala ({X} = i/i/u/ü), a staroanadolijski je nema. Tradicionalno se pretpostavlja da skupinu 3a treba predstaviti kao {U} = u/ü, a skupinu 3b kao {I} = i/i. Pretpostavlja se da je u staroanadolijskom turskom razvoj prema vokalnoj harmoniji započeo u 14. st. i to labijalizacijom vokala skupine 3b pod utjecajem labijalnih vokala u osnovi. Nakon toga dogodila se delabijalizacija vokala skupina 2 i 3a nakon nelabijalnih vokala osnove. Promjena prema vokalnoj harmoniji u skupini 1 dogodila se posljednja.

Između inicijalne razvojne faze u kojoj je labijalnost odnosno nelabijalnost obilježje sufiksa (tzv. *Relevanz-Stufe*, R-S), i finalne faze u kojoj je labijalnost odnosno nelabijalnost uvjetovana vokalima osnove (tzv. *Angleichungs-Stufe*, A-S), Johanson pretpostavlja prijelaznu fazu, tzv. *Indifferenz-Stufe*, I-S. Za nju je karakteristično istovremeno pojavljivanje varijanti koje predstavljaju starije stanje (*Relevanz-Stufe*)

80 Johanson, Lars: Die westghusische Labialharmonie, *Linguistische Beiträge zur Gesamt-türkologie*, Budimpešta, 1991; s. 26-70.

81 Brendemoen, Bernt: Labiyal uyumunun gelişmesi üzerine bazı notlar, *Türkiyat Mecmuası* 19, 1977-79 (1980); s. 1-19.

i novih, fonološki *indiferentnih* varijanti koje su često fonetski neutralne s obzirom na labijalnost. Takve neutralne varijante Johanson označava posebnim simbolom, ə⁸². Pri tome se podrazumijeva da Indifferenz-Stufe nije inicijalna faza vokalne harmonije, nego preliminarno razdoblje koje joj je prethodilo. I u toj fazi labijalni vokali sufiksa mijenjali su se lakše u nelabijalne nakon nelabijalnih vokala osnove i obratno, pa je vokal sufiksa ostajao duže zaštićen ukoliko mu je u osnovi prethodio istovrsni vokal, ali to nije isto što i aktivna labijalna harmonija koja se razvila tek kasnije.

Neutralni vokal ne treba promatrati kao rani produkt labijalne harmonije, nego kao vokal razdoblja koje je prethodilo Angleichungs-Stufe. Za očekivati je da se u Indifferenz-Stufe ne javljaju istovremeno asimilirani i neasimilirani oblici (s obzirom na labijalnu harmoniju), nego se javljaju:

1. sufiksi koji sadrže labijalne odnosno nelabijalne vokale (u skladu s njihovom raspodjelom u R-S) te neutralne vokale, ili
2. sufiksi koji sadrže neutralne vokale i vokale prilagođene vokalnoj harmoniji (u skladu s A-S).

Idealan tekst na koji bi se mogla primijeniti ova teorija bio bi onaj za koji se pouzdano zna da predstavlja jezik određenoga vremena, i to kraćeg perioda. Budući da Büttnerov turski nije samo turski onih godina u kojima je pisao Rječnik, nego i jezik jednog dužeg perioda koji mu je prethodio i u kojemu su napisani udžbenici i rječnici po kojima je Büttner učio, kod njega je teško ustanoviti jasne granice, ali se mogu utvrditi osnovne karakteristike.

Kako je rečeno, sufiksi sve tri skupine u svome su razvoju prošli kroz spomenuto međurazdoblje, i to ne svi u isto vrijeme. Skupina 1 je najkonzervativnija, a zatim gornjim redom idu sve naprednije: skupina 3b prva je dostigla stupanj vokalne harmonije kakva postoji u suvremenom turskom.

2.5.1. Osnovna morfonološka obilježja Büttnerovog rječnika

U Büttnerovom Rječniku palatovelarni aspekt vokalne harmonije gotovo u potpunosti odgovara stanju u ST, a labijalni aspekt uglavnom pokazuje obilježja I-S, s naginjanjem prema A-S ili R-S.

Po nekoliko osnovnih obilježja, Büttner se razlikuje od zapadnorumelijskog turskog:

- a) visoki vokali u auslautu ne ostvaruju se samo kao /i/
- b) E-sufiksi imaju obje varijante
- c) posvojni sufiks 3. lica nema samo palatalnu varijantu; u skladu s tim, kod pluralnog i padežnih sufiksa nije zastupljenija palatalna varijanta

82 Johansonov originalni znak je veliko naopako E, koje u programu Word nije moguće koristiti.

d) nema promjene /i/ > /i/ u zatvorenim i ne-zadnjim slogovima.

Jednako tako, prevladavajuću jednovarijantnost nekih od sufiksa ne mora se objašnjavati kao vezu sa zapadnorumelijskim, nego je ona uvjetovana razvojnom fazom u kojoj se sufiks nalazio (prema gore navedenim kriterijima).

Kako je rečeno, prema Johansonu i Brendemoenu, za I-S karakteristična je pojava glasa ə, vokala koji je s obzirom na labijalnost fonetski indiferentan. Isti taj glas Adamović je označio grafemom *ë*, te ga opisao kao vokal čija se artikulacija nalazi u *trokutu* između /i/, /e/ i /i/ (Konjugationsg.: 323). Kao i u drugim transkribiranim tekstovima, i kod Büttnera je taj vokal najčešće bio predstavljen grafemima *ï* i *ü*. To se npr. potvrđuje i time što se u I-sufiksima pored očekivanog izvornog *i*, kao prevladavajući grafemi vokala pojavljuju i *ü* i *ï*. Istovremeno, u toj skupini ni u jednom sufiksu nije prevladala varijanta *u* (v. niže tablicu I-sufiksa). Jednako tako, kod U-sufiksa su prevladale *ü*- i *ï*-varijante (u jedinom sufiksu koji se pojavljuje s prevladavajućom *i*-varijantom, to je uvjetovano blizinom sibilanta). Pored navedena dva prevladavajuća grafema, /*ë*/ je predstavljen i grafemima *u*, *e* i *i*. Da je svim tim grafemima bio predstavljen fonem /*ë*/, odnosno njegove alomorfne varijante, pokazuje i analiza onih primjera u kojima I- i U-sufiksima slijede dvovarijantni E-sufiksi: neovisno o tome kojim je grafemom zapisivao vokal I- ili U-sufiksa, Büttner je E-sufikse dodavao gotovo u potpunosti u skladu s pravilima vokalne harmonije kakva je prisutna u ST (npr. ortalükda (lok.) (97), csepünde (posv., lok.) (100), baschina (posv., dat.) (39), ghösine (posv., dat.) (95) i dr.).

Jasno je da navedeni i njima slični primjeri prvenstveno pokazuju stabilnost palatovelarnog aspekta vokalne harmonije, koji je ionako uvijek bio postojan. Međutim, oni upućuju i na to da je s obzirom na stabilnu palatovelarnu harmoniju Büttner grafeme vokala u sufiksima, npr. grafem *ü* (prema gore navedenom primjeru), morao različito čitati u riječima s palatonom odnosno velarnom vokalnom osnovom. U tome je sigurno veliku ulogu imalo učenje putem slušanja.

2.5.2. Tablični prikaz stanja I- i U-sufiksa

Morfemi su svrstani u tablicu prema onom alomorfu koji je najbrojniji. No, to u nekoliko slučajeva nije pravi pokazatelj stanja: uz takve morfeme stavljena je zvjezdica, a ispod tablice se nalazi objašnjenje⁸³.

83 U tablice su uvršteni samo oni sufiksi koji se javljaju više od 5 puta.

I-sufiksi:

ï	i	u	ü
{(y)I}	{CI}		{IIK}
{sIn}(predikat.)	{(s)I}		{(I)n}(refleks.)
{DI}	{(I)š}		{(I)n}(deverb.im.s.)
	*{(I)I}		
	{mIš}		
	{(y)Iš}		
	{(y)IC}		

*Sufiks pasiva ({(I)I}) nalazi se u skupini "i" jer se veći broj alomorfa /il/ pojavio zbog glagola ST *açıl-* i *bayıl-*, u kojima su na vokal utjecali /č/ odnosno /y/. Inače ima tipična obilježja I-S, sa 62 neutralne i 57 labijalnih varijanti.

Tablica s I-sufiksima pokazuje da je njihovo stanje arhaičnije nego stanje U-sufiksa. Osnovna karakteristika mu je prijelaz iz R-S u I-S. Očigledan je konzervirajući utjecaj sibilanata kod sufiksa svrstanih pod "i". Vokali sufiksa koji prema Johansonu pripadaju skupini I koja je najkonzervativnija (to su: {CI}, {(s)I}, {mIš}, {(y)I}, {DI}) ostali su nela-bijalni (bilo kao *i-* ili kao *ï*-varijante), dok su vokali sufiksa skupine 3b (koja je prema Johansonu prva dostigla stupanj vokalne harmonije kakav je u ST) ili u *ü*-varijanti ({IIK}, {(I)n}), ili, unatoč prevladavajućem *i*, sadrže jasna obilježja I-S ({(I)I}). Kod reciprocitativnog sufiksa koji kao infiks također pripada skupini 3b presudio je utjecaj sibilanta.

U-sufiksi:

ï	i	u	ü
{IU}	{CUK}	***{Ur}(prezent)	{(U)m}(posv.)
{sUz}	*{Ur}(fakt.)	{DUm}	{(U)n}
{sUn}(imp.)	**{Uk}(deverb.im.s.)	{U}(deverb.im.s.)	{(n)Un}
{DUr}(kopula)			{DUr}(fakt.)
			{DU _n }
			{(U)m}(predik.)
			{GU _n }
			{Um}(deverb.im.s.)

* Distribucija alomorfa faktitivnog sufiksa {Ur} gotovo u potpunosti odgovara stanju u ST (/ü/ se 4x nalazi nakon /i/, a /i/ 2x nakon /a/), ali se u ovoj skupini našao jer su među glagolima najbrojniji oni prema kojima bi i u ST morala prevladati *i*-varijanta. Inače bi, s obzirom na rečeno, bilo ispravnije smjestiti ga u stupac *ü*.

** Deverbalni sufiks za tvorbu imenica {Uk} nalazi se u stupcu *i* jer su među riječima koje su njime tvorene velik broj pojava imale one čija osnova završava sa /č/ ili /š/ (npr. *açık*, *açıklık*, *karişık* i dr.). Pravo mjesto ovoga sufiksa bilo bi u stupcu *ü*.

*** Sufiks prezenta {Ur} slučajno se našao u skupini po kojoj ga se može okvalificirati kao arhaičan (jer je veći broj glagola zbog kojih bi i u ST prevladala ta varijanta), a pravo stanje vokala toga sufiksa pokazuje gotovo u potpunosti razvijenu vokalnu harmoniju.

Tablica U-sufiksa pokazuje da su gotovo svi sufixi u fazi ranog prijelaza iz I-S u A-S. Za I-S je karakteristično prevladavanje i- i ü-varijanti (neki sufixi imaju i *e*-varijantu), a za A-S jasni znakovi vokalne harmonije s relativno pravilnom raspodjelom svih varijanti. Tako se stanje i I- i U-sufiksa uklapa u opisanu teoriju prema kojoj su I-sufiksi vokalnu harmoniju dostigli nakon U-sufiksa.

Kako je već rečeno, Büttnerov turski nije pogodan izvor za ovakvu analizu jer se ne može procijeniti koliko su na njegu utjecali izvori preko kojih je jezik učio. Ipak, i kod njega se mogu utvrditi osnovna obilježja. Jedno od važnijih jest da, s obzirom na stanje koje pokazuju tablice, morfonološka obilježja Büttnerovog rječnika ne daju razloga da ga se povezuje sa zapadnorumelijskim turskim. U tekstovima koji jasno pripadaju zapadnorumelijskom turskom, ta su obilježja dokumentirana već gotovo stoljeće prije Büttnerovog rječnika (npr. kod Illésházya). I Molinov turski ima mnogo više obilježja zapadnorumelijskog (što se može sigurno vidjeti samo prema njegovoj gramatici (Adamović, 1974), budući da za rječnik nije napravljena analiza). Stoga se mora pretpostaviti da se Büttnerov turski razvijao prema četverovarijantnoj vokalnoj harmoniji. Tako se, jednako kao i kod vokala, može utvrditi da je njegov turski bliži istanbulskoj varijanti, a da se obilježja zapadnorumelijskog turskog javljaju samo u tragovima.

Ipak, u odnosu na istanbulski turski toga vremena, njegov je jezik zasigurno arhaičniji. Vrlo je vjerojatno da su morfonološka obilježja formirana na temelju Meninskijeve gramatike. Holdermannova gramatika je u odnosu na Meninskog novija (objavljena je 1730.), ali su u njoj paradigme pisane samo s jednom varijantom, što je A. Menz protumačila time da je Holdermann nastojao "pojednostaviti" učenje jezika (Menz, 2002: 298). I prema grafiji se vidi da je Büttner Holdermanna malo koristio. Budući da se Büttner, kako je rečeno, i od Molina razlikuje, jedino Meninski ostaje kao siguran izvor preko kojega je mogao učiti. No, i tu se Büttnerov jezik mora promatrati kao osuvremenjena *interpretacija* Meninskog, a ne kao potpuno dosljedna primjena ondje navedenih pravila.

Niže slijedi cijela analiza na temelju koje se došlo do navedenih podataka. Po uzoru na Hazaia, primijenjena je metoda brojanja varijanti. Jednako tako, po uzoru na Hazaia primijenjena je i tradicionalna podjela SO sufixa na I-, U- i E-sufikse kakvu je primijenio i Guzev; na slične popise nailazi se i kod drugih autora (npr. Brendemoen, 1980; Adamović, 1972-3) pa je Hazaieva podjela, ukoliko je to bilo potrebno, dopunjena prema njihovim podacima⁸⁴.

84 Hazaieva je podjela s obzirom na Johansona i Brendemoena upitna samo po tome što je Hazai mislio da je takva vokalna harmonija rezultat pravilnog i jednoobraznog razvoja koji je tekao od STAT: "Die der Angleichung unterlegenen Morpheme können wir, wenn wir den Stand, der sich aus den ältesten Denkmälern ergibt, als historischen Ausgangspunkt nehmen, in drei Klassen einteilen" (Hazai: 365).

2.5.3. Morfemi klase I

a. Denominalni sufiks {IIK}: /lik/, /lik/, /luk/, /lük/

Hazai ovaj sufiks svrstava u grupu I-sufiksa, jednako kao i Adamović, (Adamović, 1972-73: 282), a prema Guzevu sufiks je u SO bio i labijalan i neutralan: *-lik*, *-luk* (Guzev: 35). Brendemoen to objašnjava na sljedeći način: “(..) isim eki *-IIK*, neden > *-IUK* değil, *-IIK* olarak kaldığı bilinmemektedir. Bunun bir sebebi, genellikle *isim* türeten *-IIK* morfemi ile hemen hemen eşsesli sıfat eki *-LXG* (> *-IUG*) arasında daha belli ayırım yaratmak istenmesinden olabilir. Fakat göreceğimiz gibi, *-IIK* ekinin Eski Anadolu Türkçesinde ve Orta Osmanlıcada hangi uyum grupuna âid olduğu kesin değildir.” (Brendemoen, 1980: 225).

U ostalim transkribiranim tekstovima stanje vokala ovoga sufiksa je raznorodno: kod Argentija je prisutna netransparentna distribucija (Argenti: 119), kod Hars. prevladavaju neutralne varijante, a kod Ill. i u Crnomorju labijalne (Németh: 82, Brendemoen: 113). Kod Molina je, pak, već jasno četverovarijantan (u skladu s njegovom grafijom: /u/=u, /ü/=u, /i/=i, /i/=i, u) (Adamović, 1974: 44). Kod Büttnera se četverovarijantnost samo naslućuje i nije jasno bi li se ovakvo stanje razvilo u četverovarijantnost, ili u jednovarijantnost svojstvenu za zapadnorumelijski turski. Na nesigurnost oko izbora vokala Büttner je na jednom mjestu i sam uputio (i to u poziciji očekivanog /i/ koji obično nije problematičan): *Telbizlük/Telbizlik* (21).

Distribucija visokih vokala ovoga sufiksa u odnosu na vokal koji im prethodi je sljedeća⁸⁵:

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-lik	4		1		1				6
-lik	19	3			46	40			108
-luk	5	3	9	33	1	2	1		54
-lük	79	22	3		20	35	2	19	180

b. Denominalni sufiks {CI}: /ci/, /ci/, /cu/, /cü/

Kod Hars. sufiks ima isključivo neutralne varijante, a jednako je tako i u Crnomorju. Kod Büttnera neutralne varijante prevladavaju, ali se vidi i pravilan razvoj prema četverovarijantnosti, suprotan zapadnorumelijskom turskom.

⁸⁵ U svakoj su tablici u gornjem redu vokali koji prethode sufiksu, a u lijevom stupcu varijante sufiksa zastupljene kod Büttnera.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-cï	7							1	8
-ci	36		1		7	13		1	58
-cu			5	5					10
-cü							1	1	2

c. Posvojni sufiks 3.l.sg. {(s)I}: /sï/, /si/, /su/, /sü/

U Crnomorju je nelabijalan, a kod Hars. ima svega nekoliko labijalnih primjera.

Ne može se reći da je na vokal utjecala blizina vokala osnove odnosno da je razvoj prema vokalnoj harmoniji uočljiviji kod vokala bližih osnovi kako sugerira Johanson (Johanson: 40): u nekim riječima koje u osnovi imaju labijalni vokal, sufiks i dalje ima vokal {i}, neovisno o poziciji, npr. *ghösi* (67), *ghösine* (posv., dat.) (95). U drugim transkribiranim tekstovima ima jasnih primjera takve asimilacije, npr: *yuzi* – *yuzuni* (Németh: 52). Može se dakle zaključiti da {(s)I} pokazuje tek prve znakove I-S. Određen broj labijaliziranih sufiksa ide uz postpozicije ön (3x) i üst (11x), jednako kao i kod Harsányja; tu se može pretpostaviti utjecaj neke od korištenih gramatika.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(s)ï	23	1		4	3	1	1	2	34
-(s)i	31	5	3	3	37	29	3	6	117
-(s)u	1			2					3
-(s)ü	5			1		2	4	14	26

d. Akuzativni sufiks {(y)I}: /(y)ï/, /(y)i/, /(y)u/, /(y)ü/

I kod Hars. i u Crnomorju sufiks je isključivo neutralan. Kod Büttnera ovaj je sufiks nešto očitiji primjer prijelaza iz R-S u I-S: velik broj ï-varijanata vjerojatno predstavlja /ə/. Kod Argentija sufiks je isključivo nelabijalan (Argenti: 120), a kod Büttnera se vide tragovi razvoja prema četverovarijantosti.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(y)ï	49	4	2	9	15	1	1	4	94
-(y)i	5	5			18	51	1	3	83
-(y)u				9				1	10
-(y)ü							2	3	5

e. Faktitivni sufiks {(I)D}: /it/, /ut/, /üt/

Zbog blizine vokala osnove, sufiksi glagolskih likova (ST {-Xt}, {-Xl}, {-Xn}, {-Xš}) koji se pojavljuju neposredno nakon morfema osnove među prvim su sufiksima u kojima se dogodila promjena prema labijalnoj harmoniji (Brendemoen: 142). Osim važnosti pozicije, za njihov razvoj prema labijalnoj harmoniji važna je i činjenica da su oni već i u staroturkijskom razdoblju bili podvrgnuti nekoj vrsti asimilacije prema vokalnoj harmoniji (Johanson: 50-51), ali su u SO razdoblju postali sufiksi {I}-klase (Doerfer, 1985: 22, 25-30).

Svaki put kad se kod Büttnera vokali ovih sufiksa pojave u poziciji koja ne odgovara pravilima vokalne harmonije, treba ih tumačiti kao {ə}, jednako kao i pojavu [e]. Preostali primjeri, u skladu s četverovarijantnom promjenom vokala, svjedoče o prijelazu iz I- u A-S, što je zajedničko obilježje sva četiri sufiksa gl. lika (ostale v. niže).

Kod Hars. faktitivni sufiks ima isključivo nelabijalnu varijantu, pa se može zaključiti da se kod Büttnera nalazi u naprednijoj fazi.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-it	1								1
-ut			2						2
-üt								1	1

f. Reciprocitativni sufiks {(I)š}: /iš/, /uš/, /üş/

Velarna varijanta {i} izostala je zbog utjecaja /š/, a labijalni aspekt vokalne harmonije tek se uspostavlja, što se vidi po malom broju labijalnih varijanata.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-iš	11	2			18	3			34
-uš			3	2					5
-üş							6	3	9

g. Refleksivni sufiks {(I)n}: /in/, /in/, /un/, /ün/

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-in	2								2
-in	1				3	3			7
-un	1		10	4					15
-ün	7				2		5	8	22
-en						2			2

h. Sufiks pasiva {(I)l}: /il/, /il/, /ul/, /ül/

Kod Hars. u potpunosti poštuje vokalnu harmoniju; kod Büttnera pak prevladava varijanta /il/, a sve četiri varijante nisu pravilno raspoređene, što je jedno od glavnih obilježja I-S.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-il	7	8			3	1			19
-il	20	1			18	4			43
-ul	5		14	16					35
-ül	6	2					9	5	22

i. Sufiks perfekta na –miš, {mİš}: /miš/, /muš/

Ovaj sufiks prema Johansonu pripada skupini 1 (uz sufikse –ci, di, (s)i i dr.), u kojoj se prijelaz na četverovarijantnost dogodila kasno te u 17. st. još uvijek jasno pokazuje znakove R- i I-S (Johanson: 38). I velarne varijante ovih vokala kasno su se obrazovale: u Meninskijevom rječniku, koji predstavlja službeni i konzervativniji jezik, prevladavaju palatalne forme, npr. *donanmiš* (s. 2192), *unudulmiš* (551), *ujukuği* (557), *odunği* itd. U transkribiranim tekstovima iz 17. st. ponegdje se nailazi i na labijalne varijante. Zbog prisutnosti sibilanta /š/, kod Büttnera sufiks je gotovo u potpunosti sačuvao samo {i} varijantu. Labijalna varijanta javlja se kod Büttnera dijelom leksikalizirano, u 6 primjera uz glagol *olmak*.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-miš	11	3	4	5	3	6	1	2	35
-muš			8						8

j. Sufiks participia {mİš}: /miš/, /miš/, /muš/, /müš/

Jednako kao i kod perfekta na –miš, sufiks je ostao sačuvan u arhaičnoj fazi, iako nešto naprednijoj nego kod perfekta. Kod Hars. ni u ovom slučaju nema nijednu labijalnu varijantu.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-miš	1								1
-miš	21	2	2	1	10	6	1	5	48
-muš			5	11					16
-müš								2	2

k. Gerund {(y)Ince}: /indže/

Sufiks se javlja u samo dva primjera po kojima se može s rezervom reći da je imao jedino palatalnu varijantu: *acsincsedek* (ger.) (19); *ülmeingedek* (ger.+dek) (111).

l. Sufiks glagolske imenice {(y)Iš}: /(y)iš/, /(y)uš/, /(y)üş/

U Crnomorju sufiks ima samo neutralnu varijantu. Kod Büttnera, opet zbog sibilanta /š/, vokal se nijednom ne javlja s obilježjima velaran-neutralan.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(y)iš	3	1			8	2			14
-(y)uš			6						6
-(y)üş							2	7	9

m. Deverbalni sufiks {(y)IcI}: /(y)ïci/, /(y)icï/, /(y)ici/, /(y)eci/, /(y)üci/, /(y)ucu/, /(y)ücü/

Na arhaičnost vokala drugog sloga utjecao je /dž/, a vokal prvoga sloga podložniji je promjeni zbog blizine vokala osnove.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(y)ïci	6								6
-(y)icï					1	1			2
-(y)ici	14	1	1		12	8			36
-(y)eci					1	1			2
-(y)üci	1								1
-(y)ucu			2	6					8
-(y)ücü							1	5	6

n. Predikativni sufiks 2.l.sg. {sIn}: /sîn/

Kod Hars. nema labijalnu varijantu, a u Crnomorju prevladava varijanta {sUn}. Kod Ill. i Georgievitsa je također labijalan (Németh: 104-105; Heffening: 83). Büttnerovo {sîn} treba tumačiti kao {ə}, po čemu se ovaj sufiks zasigurno nalazi u I-S.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-sîn	1			1	5	3			10

o. Upitna partikula {mI}: /mī/, /mi/

Budući da se javlja vrlo rijetko (jer Büttnerov turski dopušta da se pitanje postavi i bez korištenja ove partikule), prema ovih nekoliko primjera može se zaključiti da je bila isključivo neutralna, jednako kao i kod Hars.

	a	ī	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
mī						1			1
mi		1		1		1			3

p. Deverbalni sufiks za tvorbu imena {(I)n}: /ün/

Prema Guzevu, sufiks glasi samo -n, (u *yakın, ekin, bütün*, s. 38). Hazai uz ovaj sufiks navodi *uzun, ekin* i *yakın*, ali upozorava da etimologija nije sigurna. No, kod Erdala se potvrđuje sufiks -Xn (Erdal, 1991: 301-8), uz koji su navedene i sve riječi koje su uzete kao primjer kod Büttnera: *biçin, bütün, düğün, gelin, kalın, tütün, yakın, yarın*. Stanje u tablici pokazuje i postojanje /ə/ i razvoj prema četverovarijantnosti.

	a	ī	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-in					2	2			4
-un	2			3					5
-ün	10							14	24

r. Sufiks perfekta 3.l.Sg. {DI}: /Dī/, /Di/, /Du/

Sufiks pripada 1. skupini, koja je sve do 17. st. zadržala neutralnu i pretežno velarnu varijantu. I u transkribiranim tekstovima iz 17. st. i u crnomorskim dijalektima prevladava ta varijanta. Kod Büttnera je taj sufiks tek na prijelazu iz R- u I-S.

	a	ī	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-dī	12		7	2	4	2		3	30
-di	5	3	1	2	6	4	1	1	23
-du			1	6					7

s. Sufiks perfekta 3.l.pl. {DIIer}

Kod Büttnera se nalazi u nekoliko primjera koje je teško objediniti. Drugi morfem sufiksa samo u jednom slučaju ima velarnu varijantu, dok se vokal prvog morfema mijenja u potpunosti u skladu s pravilima vokalne harmonije. To je još jedan dokaz da su vokali sufiksa svoja obilježja iz R-S lakše gubili u nefinitnoj poziciji.

Primjeri u kojima se javlja su: *asdylyar ise* (*perf.*, *kond.*) (108); *basdylyer* (*perf.*) (105); *bulundulyer* (*perf.*) (13); *csikdilyer* (*perf.*) (125); *döktülyer* (*perf.*) (107); *döküldülyer* (*perf.*) (105); *düsürdülyer* (*perf.*) (107); *etdilyer* (*perf.*) (50); *jakalatilyer* (*perf.*) (42).

2.5.4. Morfemi klase U

a. Denominalni sufiks {IU}: /li/, /li/, /lu/, /lü/

U SO sufiks je imao isključivo labijalnu varijantu, a u transkribiranim tekstovima delabijalizacija se javlja već kod onih najstarijih (npr. kod Argentija i Molina). Tek krajem 18. st. sufiks pokazuje prve naznake A-S. Dok je kod Hars. već 90 % delabijaliziran, kod Meninskog, s obzirom na arhaičnija obilježja njegova jezika, još uvijek prevladavaju labijalne varijante. Delabijalizacija kod Hars. je stadij koji je prethodio uspostavljanju vokalne harmonije. I u Preindlovoj gramatici još se nailazi na konzervativne oblike kao što je *keremlu* ili *kouvetlu*, iako se njih već može smatrati zastarjelima (Johanson: 56). Jednako kao i kod Hars., i kod Büttnera se prevladavajuća varijanta ({i}) treba tumačiti kao neutralni vokal {ə}.

	a	ı	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-li	33	5		1	31	7		3	80
-li	13 ⁸⁶	7		1	12	5	1	3	42
-lu	1		6	18					25
-lü	1						3	7	11

b. Denominalni sufiks {sUZ}: /süz/, /siz/, /suz/, /süz/

U transkribiranim tekstovima i rječnicima 17. st. prevladava varijanta s neutralnim vokalom {ə}. Kod Büttnera je stanje jednako, a prisutnost sufiksa s ostalim visokim vokalima, s obzirom na to da se pojavljuju u skladu s vokalnom harmonijom, pokazuje da se ovaj sufiks nalazio na prijelazu iz I- u A-S. Ovakvo stanje vjerojatno ne bi dovelo do jednovarijantnosti kakva je svojstvena zapadnorumeljskom turskom.

	a	ı	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-süz	22	14	6		22	1		2	76
-siz					1	1			2
-suz				1					1
-süz							2	4	6

86 Od toga 8 puta u *osmanli*, pod utjecajem europskih jezika.

c. Deminutivni sufiks {CUK}: /cik/, /cik/

Ovaj se sufiks ubraja među sufikse koji završavaju na {-Uk} koji su prema Brendemoenu u Crnomorju bili izrazito stabilni. Na Balkanu stanje nije takvo: kod Hars. nema labijalnih varijanata. Nema ih ni kod Büttnera, s tim da je zbog /dž/ vokala sufiksa gotovo u svim slučajevima palatalan.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-cik	1								1
-cik	5	1			2	4	1		13

d. Posvojni sufiks 1.l.sg. {(U)m}: /im/, /im/, /um/, /üm/

Kod Hars. prevladavaju labijalne varijante jednako kao i kod Büttnera. U crnomorskim dijalektima vokal sufiksa također je labijalan ({Um}), ali uz vokal posvojnog sufiksa 2. l. sg. pripada skupini koja pokazuje najveća odstupanja, pogotovo u poziciji kad mu prethodi nelabijalni vokal (Brendemoen: 114).

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-im	1				1	2			4
-im	3			1	3	5			12
-um	3		2	3					8
-üm	4		1		3	2	3	7	20

e. Posvojni sufiks 2.l.sg. {(U)n}: /in/, /in/, /un/, /ün/

Prevladava labijalna varijanta vokala, a distribucija alomorfničkih varijanata pokazuje razvoju fazu sličnu onoj u kojoj je i posvojni sufiks 1.l.sg.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-in	4				2				6
-in	1		2		3	1			7
-un	3		1						4
-ün	1				1	2	1	4	9

f. Posvojni suf. 1.l. pl. {(U)m}+{Uz}

Kod Büttnera ovaj se sufiks javlja samo dva puta: *janümsda* (posv., lok.) (22); *mura-dumusy* (posv., ak.) (121).

Prema Johansonu, kod sufiksa 1. i 2. l. pl. izvorno labijalni vokali su reducirani i, posebno nakon neutralnih vokala osnove, tako nejasno artikulirani, da u pismu redovito nisu jasno registrirani. Stoga u oba sloga tih sufiksa treba računati na neutralni vokal, koji se u većini transkribiranih tekstova nerijetko bilježi samo u jednom od dva sloga (Johanson: 54-5).

g. Posvojni sufiks 2.l.pl. $\{(U)n\} + \{(U)z\}$: /inuz/, /ünüz/, /nüz/, /nüz/

Kao i kod sufiksa 1. l. pl., i u ovom sufiksu vokali su nejasno artikulirani, a u njihovu rasporedu, s obzirom na vokale osnove, nije moguće ustanoviti nikakvo pravilo.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-inuz				1	3				4
-ünüz								2	2
-nüz						1			1
-nüz					1				1

h. Genitivni sufiks $\{(n)Un\}$: /(n)in/, /(n)in/, /(n)un/, /(n)ün/

Sufiks je labijalan i u Crnomorju, i kod Hars., Ill. te Georgievitsa.

Büttnerovo {ü} treba tumačiti kao {ə}, odnosno odraz I-S.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(n)in					2	1			3
-(n)un	11		2	6	2	2	1	1	25
-(n)ün	28	1			13	8	1	5	56

i. Faktitivni sufiks $\{Ur\}$: /(i)r/, /ir/, /ur/, /ür/

U crnomorskim dijalektima sufiks ima prevladavajuću varijantu $\{Ur\}$, a kod Hars. i Büttnera pokazuje da se nalazi na prijelazu iz I- u A-S. Büttner neke od oblika vjerojatno koristi leksikalizirano (tako se npr. ST *bitirmek* u rječniku javlja isključivo kao *bitürmek*.)

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-(i)r	2								2
-ir	2				8	7			17
-ur			6	2					8
-ür						4		9	13

j. Faktitivni sufiks {DUr}: /Dür/, /Dir/, /Dur/, /Dür/, /Der/

Sufiks se nalazi u I-S, a vokal alomorfa /Der/ (kod Hars. varijanta /dör/) odraz je neutralnog vokala /ə/ (isto i u Adamović, 1975: 232; Lubenau: 26). I u ovom se slučaju neki od oblika javljaju leksikalizirano (npr. *getürmek*). U crnomorskim dijalektima prevladava varijanta {DUr}.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-dir	15	2				1			18
-dir	9				12	9	1		31
-dur			3	6	1				1
-dür	9	1	1	1	10	15	10	4	51
-der	1				1	2	2		6

k. Necesitativni sufiks {mElU}

U Büttnerovom rječniku necesitativ je upotrijebljen samo jednom: *almamalydür*. Kod Hars. prevladava varijanta /meli/. Vokal drugog sloga u oba je slučaja izgubio izvornu labijalnost.

l. Sufiks prezenta {Ur}: /ir/, /ir/, /ur/, /ür/, /er/

U crnomorskim dijalektima taj se sufiks smatra jednim od konzervativnijih ({Ur}), a kod Büttnera i Hars. nalazi se na prijelazu iz I- u A-S, čemu je dokaz i alomorf /er/.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-ir	2	1							3
-ir	3				3	3			9
-ur			3	9		1			13
-ür								4	4
-er					1	3			4

m. Sufiks participa {DUK}: /dik/, /duk/, /dük/

Kod Büttnera se ovaj sufiks javlja samo 5 puta pa je teško donijeti bilo kakav zaključak. Prema Brendemoenu, svi sufiksi koji završavaju na {-Uk} u Crnomorju su bili izrazito stabilni (Brendemoen: 126). Kod Hars. pak prevladavaju neutralne varijante.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-dik						1			1
-duk	1			1					2
-dük	1							1	2

U gerundima se kod Büttnera javlja samo 2 puta: *ghitükces* (48); *ghördükce* (122).

n. Sufiks gerunda {(y)Üp}: /up/, /üp/

Kod Büttnera se javlja samo dva puta, oba puta labijalno: *birlik olup* (36); *kapäüp* (109).

Johanson pretpostavlja da je labijalni konsonant imao konzervirajući učinak pa je ovaj sufiks jedan od arhaičnih sufiksa skupine 3.a. (Johanson: 49-51).

o. Sufiks perfekta 1.l.Sg. {DUM}: /dim/, /dum/, /düm/

Sufiks pripada najkonzervativnijim sufiksima treće skupine. U starijim transkribiranim tekstovima nosi obilježja najranijih perioda R-S (Johanson: 52). Jednako je i kod Büttnera.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-dim					1				1
-dum	1	1	1	4	3	3		1	14
-düm	1				3	3	1	1	9

p. Sufiks perfekta 2.l.Sg. {DUn}: /dun/, /dün/

Skupa sa sufiksom 1.l.sg. perfekta, sufiks pripada izrazito arhaičnima; tako se kod Büttnera ne javlja ni jedna neutralna varijanta.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-dun			1	2	1				4
-dün	1				3			1	5

r. Predikativni sufiks 1.l.sg. {(U)m}: /im/, /um/, /üm/

Kod Hars. sufiks, osim uz perfekt na –miš, ima isključivo labijalne varijante, jednako kao i u crnomorskim dijalektima. Kod Büttnera se pak uočava prijelaz ka vokalnoj harmoniji.

Uz prezent na –r sufiks ima sljedeće varijante:

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-im					3	1			4
-um				1		1			2
-üm	1	2							3

Uz perfekt na –miš samo u: *boschamischim* (34), *olmischim* (38).

s. Imperativ 3.l.sg. {sUn}: /sın/, /sun/, /sün/

Izvorno labijalni sufiks kod Büttnera je očigledno u I-S. Kod Hars. ima samo neutralne varijante.

	a	ı	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-sın	4				8				12
-sun	1			1					2
-sün					2				2

š. Optativ 1.l.pl. {lUm}: /lum/, /lüm/

U crnomorskim dijalektima oblik ovog sufiksa je {lUm}. Kod Büttnera se javlja samo 4 puta, sa sačuvanim labijalnim vokalom: *eilenelüm (opt.) (122)*; *gheselüm (opt.) (122)*; *ghitelüm (opt.) (122)*; *ghürelüm (opt.) (65)*.

t. Predikativni sufiks 2.l.pl. {sInUz}

Prisutan je samo u dvije riječi, uz prezent na -r: *csallersynus (g.z.) (15)*; *tökülürsynüs (g.z.) (105)*.

u. Imperativ 2.l.pl. {(U)nUz}

Također je zastupljen u samo dva primjera, uz labijalne vokale u osnovi, pa nije moguće bilo što zaključiti: *puirun (imp.) (111)*; *pujurynys (imp.) (111)*.

v. Kopula {DUr}: /d (i)r/, /der/, /dur/, /dür/

Kopula 3. l. sg. čiji vokal nije identičan s morfofonemom {W} nego se povezuje s izvornim oblikom [durur] vrlo je kasno prešla na {X} varijantu. U Crnomorju prevladava varijanta {dur}.

Velikim je dijelom u neutralnoj fazi. Neutralni vokal nalazi se i nakon labijalnih vokala osnove. Kod Hars. je još gotovo u potpunosti labijalan. Büttner se tu kronološki nastavlja, te ovu kopulu dokumentira u I-S, za što je dokaz i e-varijanta.

	a	ı	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
-d (i)r	18	3	7	6	13	16		2	65
-der					1	3		1	5
-dur	5		3	1	1	1			10
-dür	1				4	3			8

w. Deverbalni sufiks za tvorbu imenica {GU}: /Gi/, /Gi/, /Gu/, /Gü/

Kod Büttnera se javlja u sljedećim natuknicama⁸⁷: ST *burgu, çizgi, içkici, saygısızlık, sevgili, uyku, vergi*.

Staroturkijski etimoni nekih od navedenih riječi prema Clausonu su: *boryuy* (361), *içgü* (26), *sewgü* (787), *bé:rgü* (362), a kod Molina su nađene sljedeće: *buryu, sevgüli, uyku, vergi*.

Prema Clausonu i A. von Gabain sufiks je imao samo labijalnu varijantu (Gabain: 52), a prema M. Erdalu samo neutralnu (Erdal, 1991: 320-323). Prema Guzevu, u SO bio je labijalan (Guzev: 37). U starijim razdobljima nakon sonanata (/n/, /r/) imao je isključivo bezvučnu varijantu.

Kod Büttnera je gotovo u potpunosti u A-S, s uspostavljenom vokalnom harmonijom.

	a	ı	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
Gi		ı				ı			2
Gi	ı				6	ı			8
Gu				4					4
Gü					2			ı	3

ž. Deverbalni sufiks {GUn}: /Gin/, /Gun/, /Gün/

Prema Guzevu, u SO je imao sljedeće alomorfe: -gin, -gun, -kin, -kun (s. 38).

Kod Büttnera se javlja u sljedećim riječima: u ST *çapkin, dargın, dargınlatmak?*(fakt.), *dargınlık, düşkün, kaçkın, kızgın, sürgün, sürgünlük, şaşkın, şaşkınlık, yangın, yangıncı, yorgun*.

Kod Clausona su nađeni etimoni samo dvije riječi: *tüşgün* (562), *kaçgın, kaçgun* (591), a kod Molina sljedeće: *şaşkun, yanyun, yoryun*. I u dijalektima je zastupljena labijalna varijanta ovog sufiksa, neovisno o vokalu osnove.

Dodavanjem sufiksa -gin na glagolsku osnovu tvore se i imenice i pridjevi (Tietze: 475). Prema M. Erdalu, ovaj je sufiks s obzirom na vokal bio četverovarijantan ({GXn}); uz /r/ i /l/ velar se ostvarivao kao bezvučan (Erdal, 1991: 327). Kod Büttnera je ovaj sufiks jedan od arhaičnih, na ulazu u I-S.

⁸⁷ Budući da je uz ovaj i nekoliko narednih derivacijskih sufiksa bilo problema u etimologiziranju, njihovo stanje nije prikazano samo tablicom, nego su navedene i sve riječi za koje se smatra da su tvorene dotičnim sufiksom. S obzirom na postojeće etimološke rječnike turskog jezika, pronalaženje pouzdanog etimona i morfološka raščlamba nisu jednostavan pothvat.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
Gin	1								1
Gun			2	1					3
Gün	9			1				3	13

x. Deverbalni sufiks {Uk}: /ik/, /ik/, /ük/

Primjeri u kojima se taj sufiks javlja kod Büttnera su sljedeći: ST *açuk*, *açıklık*, *arık*, *artık*, *artıklık*, *delik*, *dolaşık*, *eksik*, *karişık*, *kazık*, *sarık*, *sırık*, *şişik*, *uyanık*, *yarık*, *yazık*.

Etimoni ovih riječi su prema Clausonu: *açuk* (22), *aruk* (214), *artuk* (204-205), *delük* (Tietze: 584), *egsük* (116), *kazuk* (681), *sırık* (848), *yazuk* (985), a kod Molina glase: *açık/açuk*, *arık*, *artuk*, *delik/delük*, *eksik*, *kazuk*, *sırık*, *şişik*, *yarık*, *yazuk*. Sufiks {Ik} u staroturkijskom se može povezati s dva sufiksa: {(X)g} i {(O)k}, među kojima je nerijetko teško uspostaviti razliku (Erdal, 1991: 224). Prema Clausonu, vokali oba ta sufiksa bili su labijalni, a takvi su dijelom sačuvani i kod Meninskog, Molina te Büttnera, kod kojega pokazuju obilježja I-S, na što upućuje učestalost fonema /ü/ u sufiksima, te ostvarivanje vokala sufiksa kao /i/ uz sibilante.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
ik				1					1
ik	15				9	2			26
ük	9	1							10

y. Deverbalni sufiks {Um}: /im/, /um/, /üm/

Primjeri za taj sufiks kod Büttnera su ST *adım*, *atım*, *bıçım*, *dilim*, *doğum*, *doyum*, *düğüm*, *giyim*, *kaldırım*, *kurum*, *ölüm*, *ölümlü*, *ölümsüz*, *salkım*, *takım*, *uçurum*, *yıldırım*.

Kod Clausona su pronađeni samo sljedeći etimoni: *atım* (59), *bıçım* (295), *salkım/salkum/sarkum* (826). (Kod Clausona su riječi s ovim sufiksom manje zastupljene jer se ova tvorba vjerojatno podrazumijevala). Za ostale je potvrda tvorbe ovim sufiksom nađena kod Tietzea i Nişanyana.

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
im						10			10
um	1		3	5					9
üm	5				1	1	8	1	16

z. Deverbalni sufiks {U}: /i/, /i/, /u/, /ü/

Prema Guzevu sufiks je u SO imao i labijalnu i neutralnu varijantu: -i, -u (s. 37), a prema Adamoviću samo labijalnu (Adamović, 1972-73: 283). Potječe od STAT -iy (Tietze I.: 160). U SO razdoblju, nakon ispadanja finitnog velara, labijalna se varijanta razvila pod utjecajem labijalnih konsonanata (Timurtaş: 43-4).

U rječniku tim su sufiksom tvorene ST *bati, doğu, dolu, kapı, koku, komşu, korku, kuru, ölçü, ölü, örtü, sari, sürü, yaki, yapı, yarı, yazı*.

Distribucija vokala sufiksa je sljedeća:

	a	ï	o	u	e	i	ö	ü	zbroj
ï	10								10
i	5		1						6
u	11		8	7					26
ü	3		1				2	4	10

Za razliku od zapadnorumeljskog turskog, u auslautu prevladavaju labijalne varijante.

2.5.5. Morfemi klase E

Za razliku od labijalnog, palatovelarni aspekt vokalne harmonije gotovo u potpunosti odgovara stanju u ST. U odnosu na druge transkribirane tekstove, malo je primjera koji se mogu proglasiti *pogrešnima*.

a. Denominalni sufiks {DEš}: /daš/, /taš/

Kod Büttnera ima samo velarnu varijantu: sve riječi u kojima se javlja imaju velarnu vokalnu osnovu⁸⁸.

b. Dativni sufiks {(y)E}: /(y)e/, /(y)a/

U 89 riječi s velarnom, i u 119 riječi s palatalnom osnovom sufiks $-(y)e^2$ zapisan je u skladu s vokalnom harmonijom. Odstupanje od vokalne harmonije kad se sufiks dodaje na morfeme osnove događa se samo u nekoliko slučajeva: *beşiğha (dat.) (120); kiora (dat.) (92); binaje (dat.) (113); Belaja/e (dat.) (117); zemune (dat.) (72)*⁸⁹.

88 Kod Hars. se pojavljuje jednom u palatalnom obliku, uz palatalnu osnovu: mesebdeş (3) (Hazai: 380).

89 U ST *kari* zadnji je vokal zapisan u nekoliko varijanti i tek se na temelju sufiksa može zaključiti da se radi o velarnom vokalu. (*kari* (Men.: kary, 3683): kare (119); Jahudy-karesy (g.v.) (61); karia (dat.) vurulmak (119); patischah-karesy (g.v.) (64); kareile (instr.) (34); kareja (dat.) varmak-ghitmek (20); karelara (dat.) (109); Karemy (posv., ak.) (34); karisini (posv., ak.) (35); Kary (34); kary (50).)

U ST *bina* i *bela* promjenu vokala sufiksa vjerojatno uzrokuje kombinacija dugi vokal+hemze. Kako se vidi, Büttner je uz ST *bela* ostavio mogućnost i velarnog i palatalnog vokala sufiksa. Ipak, u kombinaciji s ablativnim nastavkom prednost daje velarnim vokalima (v. dalje). Riječ *Zemun* inače piše s palatalnim vokalom u drugom slogu, pa je ovdje dativni nastavak ispravan, ali je riječ krivo zapisana.

U transkribiranim tekstovima 16. i 17. st. ovaj sufiks često ima palatalni vokal i kod onih riječi kod kojih je osnova velarna: Németh bilježi da u njegovom korpusu vokal dativnog sufiksa ima palatalni vokal i nakon velarnih vokala osnove, npr. *zema-ne*, *iardume* (Németh: 44, 100). Ista se pojava u crnomorskim dijalektima javlja vrlo rijetko (Brendemoen: 146). Kod Büttnera se ta osobina zapadnorumelijskog turskog javlja samo u tragovima.

Zanimljiviji je problem kad se sufiksi s niskim vokalima (ne samo dativni, nego i sufiksi za lokativ, ablativ, plural itd.) dodaju riječima koje u zadnjem slogu osnove imaju visoki vokal. To su redovito riječi s velarnom vokalnom osnovom koje završavaju sufikslnim morfemima (odnosno derivacijskim ili gramatičkim sufiksima) s visokim vokalom. Neovisno o tome je li vokal u sufiksima s visokim vokalom zapisao grafemom za visoke velarne ili visoke palatalne vokale, Büttner je izborom sufiksa s niskim vokalom pokazao da te vokale smatra velarnim. Tako se tek pomoću sufiksa s niskim vokalima može suditi o vrsti vokala sufiksa s visokim vokalima. U riječima s palatalnom vokalnom osnovom takvih odstupanja nema jer je u njima Büttneru palatalne vokale bilo lakše predstaviti odgovarajućim grafemima. U 30 riječi s velarnom vokalnom osnovom takvi se primjeri javljaju:

- a) uz sufiks –luk: *hastalügħa* (dat.) (97); *ghiünabkiarlügħa* (dat.) (48); *Schaskün-lügħa* (dat.) (17); *faghirligħa* (dat.) (105);
- b) uz sufiks –(i)k: *kasügħa* (dat.) *komak* (94);
- c) uz posvojne sufikse: *Ajaghüma* (posv., dat.) (32); *kanina* (posv., dat.) (102); *Saghlükünüsa* (posv., dat.) (54) i dr.

c. Lokativni sufiks {DE}: /da/, /de/

U 13 riječi s velarnom i 41 riječi s palatalnom vokalnom osnovom sufiks je zapisan u skladu s vokalnom harmonijom. Konsonant ima isključivo zvučnu varijantu.

U dvije riječi: *aschcsde* (lok.) (65) i *kacsdedr?* (lok., imek) (111) palatalizacija je vjerojatno uvjetovana fonemom /č/, a u sljedeće dvije radi se ili o pogreškama, ili o navedenom obilježju zapadnorumelijskog turskog: *olmamakde* (gl.im., lok.) (5) i *zemanlarde* (lok.) (112).

Hazai i Németh u svojim tekstovima često bilježe “Störungenerscheinungen” s obzirom na vokalnu harmoniju (Hazai: 382; Németh: 100).

U riječima s velarnom vokalnom osnovom koje završavaju sufiksima s visokim vokalima u ovom je slučaju lokativnim sufiksom pokazano na koji je način Büttner

čitao grafeme odnosno alofone fonema /ë/. Takvih je riječi 19, a završavaju sljedećim sufiksima:

- a) –luk: *bastalükda* (lok.) (5); *ortalükda* (lok.) (97); *sorballükda* (lok.) (125)
- b) –(i)n: *Jaründaki* (lok.) (41); *Jakünlarda* (lok.) (114)
- c) posvojnim sufiksima: *altünda* (posv., lok.) (114); *baschinda* (posv., lok.) (55); *janümüsda* (posv., lok.) (22) i dr.

d. Ablativni sufiks {Den}: /dan/, /den/

U 50 riječi s velarnom i 61 riječi s palatalnom vokalnom osnovom sufiks –den² zapsan je u skladu s vokalnom harmonijom. U nekoliko riječi zabilježen je utjecaj zapadnorumeljskog turskog: *mesarden* (abl.) (12); *Taschden* (abl.) (14); *zemanlarden* (abl.) (112).

Kao i uz sufikse za dativ i lokativ, i ovdje je padežnim sufiksom pokazano na koji način treba čitati vokale u sufiksima s visokim vokalom:

- a) –luk: *fenalükdan* (abl.) (107); *bastalükdan* (abl.) (107); *pasarghianlükdan* (abl.) (62)
- b) posvojne sufikse: *baschümdan* (posv., abl.) (3); *ghiünahümdan* (posv., abl.) (33); *Esbablarindan* (posv., abl.) (13) i dr.

e. Postpozicija {dEk}: /dak/, /dek/

Kod Büttnera je zastupljena u sljedećim primjerima:

dek (Men.: dek', deg'in, 2103): *sabahadak* (dat.) (107); *gheri deghini* (posv.?, ak.) (124),

pa se može protumačiti da se ta postpozicija ravnala prema vokalnoj harmoniji. I u anadolskim dijalektima ima i velarnu varijantu (Tietze: 548). Brendemoen navodi da je u trabzonskim dijalektima poznata pojava da se u prvim slogovima enklitičkih riječi /a/ ostvaruje kao [ä], pr. *bi däba* (Brendemoen: 53). No, kako je palatovelarni aspekt vokalne harmonije stabilan teško da se može pomišljati samo na tu vrstu prilagodbe. Jer i kod Hársanya i Preindela (Hazai: 383) te u Carbognanovoj gramatici (Duman, 2000: 57) ta se postpozicija prilagođuje riječi koja joj prethodi prema vokalnoj harmoniji (npr. *şehiredek*, *burayadak*).

f. Niječni sufiks {mE}: /ma/, /me/

Spominje se 30 puta, i nijednom nema odstupanja od vokalne harmonije. (13x uz {mİš}, 3x uz optativ, 1x uz necesitativ, 8x uz imperativ i 5x uz particip –(y)an.)

g. Pluralni sufiks {lEr}: /lar/, /ler/

Uvijek je u skladu s vokalnom harmonijom, osim u sljedećim primjerima u kojima se očigledno radi o pogreškama:

hassirleri (g.v.) (61) (u: *asır* (Men.: æ'fr, u'fr&u'fur, 3274): Jilün deurt azyri (g.v.) (78); Jilün dört hassirleri (g.v.) (61)),
Dervischlarun baschi (g.v.) (28) (u: *derviş* (Men.: derwîs, 2067): Dervisch (37); Dervischlarun baschi (g.v.) (28))
ghiünlar (43) (u: *gün* (Men.: g'ün, 4094): ghiun (22); ghiün (33); csumaa ghiün (g.v.?) (46); Et-ghiüni (g.v.) (45); Sali ghiun (g.v.?) (31); ghiünler (44), itd.) te
Schairdlarün Jasduklary (g.v.) (52) (u: *şagird/şakird* (Men.: şäg'ird, 2752): Schahird (61); Schahird (67); Schairdlarün Jasduklary (g.v.) (52)).

Nepravilnu uporabu ovoga sufiksa s obzirom na vokalnu harmoniju odnosno vokale osnove Németh smatra obilježjem zapadnorumelijskih dijalekata (Németh: 126).

h. Enklitika i kondicionalni sufiks {ise // sE}: /sa/, /se/, /ise/

Enklitiku ponekad piše zajedno s riječi koja joj prethodi (pr. *varise* (15)). Javlja se u 12 primjera i u potpunosti poštuje vokalnu harmoniju, osim u *olurse* (39).

2.6. Morfologija i sintaksa

U ovom su poglavlju ukratko opisana osnovna morfosintaktička obilježja Büttnerovog rječnika. Kao i za druge transkribirane tekstove, i za Büttnera su karakteristične neobičnosti koje se generalno mogu opisati kao nedovoljno poznavanje sintaktičke razine. Na pogreške na koje se konstantno nailazi nije sustavno upozoravano. Kontrastivna usporedba njemačkog i turskog dijela rječnika vjerojatno bi dovela do zanimljivih podataka, ali bi oni zasigurno ostali samo na području pojava koje se javljaju pri usvajanju stranoga jezika.

2.6.1. Imenice

a. Kategorija posvojnosti

Posvojnost se izražava posvojnim sufiksima koji su već opisani u morfonologiji. U rječniku nijednom nije upotrijebljen posvojni sufiks 3. l. množine. Uz posvojni sufiks pod utjecajem njemačkog često je korišten i genitiv zamjenice, npr.:

mein schutz-engel. benüm saklaicsi melaikim / sahab melaikim (90)

Ich hab meine sache ausgerichtet, richtig gemacht. benim ischümi togrutdum. (13), i dr.

Posvojni sufiks 3. lica jednine imenici je ponekad dodan već u osnovnoj natuknici; za pretpostaviti je da tada ima posvojnu, deiktičku i anaforičku funkciju, i da vjerojatno nije namjerno dodan, npr.:

Mittel. was in der mitte ist. orta. arasy. (70)

in der Sprach abrichten. Dilinde alişdürmak. (4)

Ufer. Jaly. Kenary. Su-kenary. (111).